

Antipolitikkens historie

Nye værker om identiteternes apoteose

Anne Knudsen

Et af de spørgsmål, jeg oftest møder under mine ophold i Sydeuropa, er spørgsmålet om, hvorvidt jeg er tysker. Skønt jeg har vænnet mig til at svare på det, sætter det hver gang en længere tankerække i gang. Ofte svarer jeg faktisk ved at fremlægge denne tankerækkes kompleksitet. Det korrekte – enkle og lige-fremme – svar lader sig nemlig kun vanskeligt bringe over mine danske læber: »Ja, stort set. Men jeg kommer fra et land, som har politisk selvstyre i forhold til Tyskland.«

Men det spontane svar, der melder sig sådan ca. i mellemgulvet med fuld fart mod stemmebåndene, har mine ører til gengæld svært ved at holde til: »Nej, tværtimod!«

Derfor ender jeg tit med at forklare netop dette dilemma. Og i reglen viser det sig selvfølgelig, at spørgeren udmærket kender mekanismen. Han har voldsomme historiske grunde til at opfatte naboerne som fjendtlige, og samtidig må han indrømme, at nabolandets kultur er den, hans egen ligner mest. Det er med andre ord normalt at have det sådan med naboerne, som vi har det. Det er godt at få forstand af. Hvis vi ligner andre mennesker på ét punkt, så ligner vi dem måske på flere?

Identitetstrang

Der er i hvert fald ét punkt til, hvor vi danskere er akkurat magen til andre folk. Vi lever med en nyfunden, glubende interesse for vores nationale identitet. I takt med den økonomiske og praktiske integration – *joint ventures*, im- og eksport, valutasamarbejde, masseturisme, mediefællesskab osv. – er hele Europa (og store dele af den øvrige verden) blevet grebet af en sand lidenskab for at fastslå,

hvad der er det særlige ved netop »os«, det være sig os danskere, os corsicanere – eller samerne, irerne, catalanerne, europæerne, franskmændene, nordmændene eller dem på Gotland.

Som allerede denne tilfældige samling af kollektive identiteter antyder, består identitetsproblematikken først og fremmest i at fastslå, hvem der hører med til »os«. Det er nemlig slet ikke noget, der giver sig selv, ikke engang her ved udgangen af det tyvende århundrede, hvor så mange millioner har ladet livet alene i Europa under forsøgene på at trække klare grænser mellem »os«-erne. Og hvor endnu mange flere millioner har svedt i skolerne under forsøgene på at tilegne sig de fundamentale dele af dén kollektive identitet, de formodedes at tilhøre, men som deres egen kulturelle baggrund ikke gav dem del i. Det nationale sprog, for eksempel.

Imidlertid kan man i reglen være nogenlunde forvisset om, at sådanne konkrete anstrengelser ikke spiller nogen videre rolle i den offentlige diskurs om den ene eller den anden identitet.

Diskursen om »identitet« foregår sædvanligvis i et luftlag, hvor eftersidninger og lus-singer, grammatiske fejl og dårlige karakterer, lusebefængte bivakker, rådne fødder i støvlerne, hjemsendelsespapirer eller kondolenceskrivelser, amputationer og eksaminer ikke har deres naturlige plads. Der er så at sige større sager på spil. Identiteten »er det faste, det bestandige i folket, det, der ned-arves fra slægt til slægt, uforanderligt. Derfor kan en kineser aldrig blive dansker, hvor gerne han end vilde det, han kan rimeligvis ikke engang forstå det danske. [Identiteterne] er nemlig ikke alene legemlig forskellige, men i høj grad udrustet med sjælelige egenskaber

...«¹ Det er disse »sjælelige egenskaber« (ganske vist let navneforandrede, nemlig til »kultur«), som spiller hovedrollen i definitionen af »identiteterne« i det sene tyvende århundrede. Stillet over for denne almene tingenes tilstand kan forskeren (historikeren, antropologen, sociologen, etnologen, etc.) vælge mellem tre mulige felter for relevante ytringer.

1) Hun kan beskrive indholdet i den ene eller anden identitet, idet hun tager for givet, at sådanne findes i én eller anden forstand, 2) hun kan demonstrere, hvordan det er gået til, at denne eller hin bestemte identitet har dette eller hint bestemte indhold, eller 3) hun kan kortlægge, hvordan forestillingen om »identitet« overhovedet er blevet etableret, generelt eller inden for et bestemt område.

Identitetsforskning

De to større værker om kollektive identiteter, der er udkommet på dansk det seneste år, frembyder således forskellige kombinationer af netop disse relevante vinkler på spørgsmålet.

Begge værker er for så vidt »off-mainstream«, som det ene behandler en usædvanlig identitetsbærende enhed og det andet behandler en såre sædvanlig enhed ud fra en usædvanlig synsvinkel. *Den nordiske verden*² tager som sit strategiske udgangspunkt, at der findes en »nordisk verden« og sætter sig dernæst for at udrede dennes nærmere indhold. Tanken om en nordisk verden er ganske vist ikke særskilt ny, men det er ikke hvert årti, nogen forsøger at give den mere end pro-

grammatisk indhold. *Dansk Identitetshistorie*,³ derimod, behandler noget som tages i den grad for givet, at alene diskussionen af det forekommer visse kredse kontroversiel. Den danske identitet og dens opkomst som politisk og kulturelt fænomen. På et tidspunkt, hvor danskhed er en særdeles aktiv figur i det politiske liv – fra en venstreopposition mod en europæisk union til en højreopposition mod »kulturfremmede« flygtninge – forekommer værket kuldslået saglige behandling af den danske identitets historie i sig selv som en kritik af den selvfølgelighed, hvormed diverse politiske grupper slår om sig med en selvindlysende danskhed med rødder i netop – historien. Begge værker viser imidlertid – hvert på sin måde – at den moderne diskurs om identitet er tendentielt antipolitisk og potentielt endda totalitær.

Dansk Identitetshistorie viser det i sin minutiøse gennemgang af en række situationer siden 1536, hvori »danskhed« er blevet fremført som socialt, kulturelt og politisk samlingsmærke. Danskhed har nemlig tilsyneladende systematisk været en mobiliseringsfaktor, man greb til, når andre mobiliseringsfaktorer viste sig utilstrækkelige. Danskhed er argumentet for, at bønder, borgere og adelige må holde sammen mod svensken, at velkvalificerede indvandrere må vige pladsen for halvstuderede patrioter, at Dybbøl må forsvares på trods af al militær fornuft, at arbejdere må vise løntilbageholdenhed, at marinen må støtte ØK for skatteydernes penge – og at den grundtvigianske højskole i trediverne alligevel ikke bliver helt igennem nazistisk, eftersom nazismen er u-dansk, fordi den er tysk. I den sidstnævnte situation havde danskheden rigtignok været længe undervejs.

Identitetskonstruktion

På trods af, hvad man sædvanligvis tror, så nedarves identiteten nemlig ikke »fra slægt til slægt, uforanderligt«. Identiteten er ikke en

1. Hvor jeg skiver »identitet«, har den oprindelige tekst »race«. Frede Bording: *Arv og Race (Rønhoved Højskoles Årsskrift 1933)*, citeret i Henrik S. Nissen: *Folkelighed og Frihed (Dansk Identitetshistorie 3, s. 647)*. Anvendelsen af ordet »identitet« i nærværende kontekst er ikke mere end 20 år gammel. Siden Anden Verdenskrig har man brugt »identitet« med et tilsvarende, men individualpsykologisk indhold. Før 1940 kendes ordet kun som juridisk term: Navn, alder etc. i overensstemmelse med foreliggende oplysninger. Sml. *Ordbog over det Danske Sprog*.
2. Red. Kirsten Hastrup, 2 bd. Gyldendal 1992.

3. Red. Ole Feldbæk, 4 bd. hvoraf de 3 første (1536–1940) forelå, da artiklen blev forfattet. C.A. Reitzel 1991–92.

nøglefærdig pakkelse, som én gang for alle er leveret. *Dansk Identitetshistorie* er således historien om, hvordan indholdet af konceptet »dansk identitet« udvikles gennem århundrederne, og hvordan de forskellige udgaver af konceptet kommunikerer til forskellige befolkningsgrupper i Danmark, Norge og – ikke mindst – Slesvig-Holsten. En central bevægelse kan formuleres som »Fra litterær til politisk nationalisme«. ⁴ Selv om det nemlig kan være vanskeligt at få øje på fra vores side af Grundtvigs livsværk, så var danskhed indtil midten af forrige århundrede et anliggende for embedsmænd, officerer og litterater, og som sådant interesserede det »folket« (som dengang hed »almuen«) ganske overordentlig lidt. Men var danskhed som sådan uinteressant for det store flertal, så var til gengæld mindretallet allerede meget tidligt opfyldt af den modvilje mod tyskere, som siden har udgjort en af hovedhjørnesteinene i danskheden. Loven om indfødsret af 1776⁵ var den første af sin art i Europa, som Feldbæk forbavset konstaterer⁶ – et originalt, dansk påfund uden udenlandske forbilleder. Loven var vendt mod den enevældige regerings ansættelse af udenlandske – først og fremmest tyske – embedsmænd. Den uddannede danske opinion krævede ikke alene positiv diskrimination ved stillingsbesættelser, men ligefrem udelukkelse af udenlandske statsborgere. Så man kan faktisk sige, at fremmedhadet i Danmark kom før fædrelandskærligheden, sådan genealogisk set ...

Men den slags ting siger man nu slet ikke i *Dansk Identitetshistorie*, hvis styrke netop er en omhyggelig dokumentation af begivenheder og udtalelser. Og hvis svaghed er en indtil det selvudslettende nøjeregnende beherskelse, hvad store armbevægelser angår. Enhver giftighed udtales i dette værk med stenansigt og overlæbe af samme materiale. Men måske er det i grunden godt sådan. Man tør slet ikke

tænke på den furor, det ville have vakt, hvis beherskelsen havde været mindre total.

Hør blot, hvor afmålt diskussionerne beskrives mellem Ove Guldberg og Peter Frederik Suhm *à propos* sidstnævntes udkast til en Danmarkshistorie for latinskolerne (udk. 1776): »Generelt kritiserede Guldberg venen for, 'at De har dreven en vis upartiskhed for vidt (...)'⁷ og skrevet en tekst, hvorefter »'Adel skal troe sig hadet af Borgerstanden' og 'Borgerstanden skal beholde det gamle nag mod Adelen'. (...) Og hvor Suhm om geheimekonseilet havde skrevet, 'at deri sad hverken Borgere eller Gejstlige', appellerede Guldberg: 'Lad for alting den Linie gaae ud!'«⁷

Feldbæk overlader til den skarpsindige læser at drage de forargelige konklusioner. Hvis man skulle vinde latinskoleeleverne for embedsmændenes danskhed, måtte man for alt i verden lade være med at tale om de politiske kløfter, der reelt bestod i virkelighedens verden mellem adel og borgerstand. Man måtte altså bestride det politiske og postulere et transcendent fællesskab. På dette tidspunkt var målet med propagandaen i skolebøgerne endda slet ikke en fædrelandskærlighed »med fede ord og våde øjne«, som Hørup langt senere kunne håne sin tids dybtfølte danskhed,⁸ men en aldeles uromantisk kongetroskab – og altså en støtte til de ambitiøse danske embedsmænd. Man må huske, at konteksten ganske vist var enevælden, men i den form som kaldes »den opinionsstyrede«. Og så snart der er en opinion med indflydelse, er der naturligvis anledning til at manipulere opinionen.

Det var så meget desto vigtigere at fortie samfundets konfliktgods, som embedsmændenes modvilje mod de tyske konkurrenter dårligt kunne være en hjertesag for mange uden for deres egen stand. Den tyske grev Bernstorff havde lavet sin egen landboreform på sine sjællandske besiddelser et godt stykke tid før »Kongen bød«, og en hel række af de

4. Sml. Lorenz Rerup: Fra litterær til politisk nationalisme. Udvikling og udbredelse fra 1808 til 1845 (*Dansk Identitetshistorie* 2, s. 325–390).

5. Sml. Ole Feldbæk: Fædreland og Indfødsret. 1700-tallets danske identitet (*Dansk Identitetshistorie* 1, s. 111–230).

6. Sst. s. 222.

7. Sst. s. 195.

8. Citeret i Povl Bagge: Nationalisme, antinationalisme og nationalfølelse (*Dansk Identitetshistorie* 3, s. 448).

tyskfødte godsbesiddere i Danmark var adskilligt mere bondevenlige i oplysningstidens ånd end den ægte danske adel. Det var faktisk disse indflydelsesrige »fremmede«, der var arkitekterne bag landboreformen af 1788. Det var ikke enhver dansker beskåret umiddelbart at kunne indse det uacceptable i Bernstorffs eller Reventlows indflydelse. Men man blev klogere. Op gennem det 19. årh.s første årtier kom romantikken til at definere et danskhedskoncept, der eksplicit satte det metafysiske over den platte dagligdags bekvemmeligheder.

Identitetsudbygning

Den sene oplysningstid havde således etableret et koncept for danskhed, som var temmelig legalistisk og teknisk. Indfødsretten var ikke et spørgsmål om sindelag men et spørgsmål om jura. Og som man vil vide, var både Norge og Slesvig-Holsten på forskellig vis inkluderet i »fædrelandet«, som derfor vanskeligt kunne gøres særlig kulturelt éntydigt. Kongetroskab var i grunden et genialt bud på en nationalitet, så at sige uden persons anseelse. Tysk, plattysk, frisisk, trøndsk og vendelbomål var alle lige »danske« udtryksformer, i det omfang den talende var blandt kongens tro undersåtter.

Men det er sigende for, hvad der videre hændte, at man faktisk i dag bliver overrasket over at finde ud af, *hvor gennemgribende den tyske kulturpåvirkning var i Danmark indtil midten af forrige århundrede, og hvor konsekvent dobbeltsprogede de uddannede for eksempel var.*⁹ Det tyske sprogs stilling i Danmark i denne periode minder mest af alt om det engelske sprogs stilling i dagens Danmark. Parallellen er formentlig ganske præcis, også fordi nutidens dobbeltsprogethed blandt de veluddannede – akkurat som datidens – kun af de allerfærreste opleves som en trussel.

9. Ole Feldbæk og Vibeke Winge: Tyskerfejden 1789–1790 (*Dansk Identitetshistorie* 2, s. 9–110); Vibeke Winge: Dansk og tysk i 1700-tallet (Sst. 1, s. 89–110) og Dansk og tysk 1790–1848 (Sst. 2, s. 110–149).

Men da først Norge var blevet svensk efter Napoleonskrigene og det engelske overfald på Danmark, kunne danskheden koncentrere sig om sit »tyske« problem, nærmere betegnet Holsten og Sydslesvig. Nationalromantikken udviklede sig hastigt i åndslivet omkring rigets universiteter i København og Kiel, og snart var man bragt i en situation, hvor man logisk set ikke længere måtte kunne forstå hinanden.

Hvad der navnlig forbitrede relationerne, var netop det forhold, at Danmark på mange måder var en landlig periferi til de tysksprogede kulturcentre. Der bestod faktisk ikke nogen symmetri mellem København og Kiel, idet København ikke havde noget *andet* intellektuelt bagland end det præcis samme, som Kiel havde så meget tættere kontakt med. Det hjalp kun lidet på denne misère, at de danske intellektuelle – ikke for sidste gang – påberåbte sig de nordiske brødre. For uanset hvordan man vendte eller drejede det, så var det ikke i Skandinavien, tidens toneangivende åndsliv foldede sig ud.

Derfor mindede de mere indholdsorienterede danske identitetsformuleringer allerede i midten af det 19. årh. ganske betydeligt om, hvad man et århundrede senere skulle træffe blandt minoritetsbefolkninger i andre europæiske stater. »Langt højere bjerge«-modellen, som valoriserer det autentiske, inderlige, varme og – derfor – moralsk overlegne ved periferien i sammenligning med den – indrømmet – mere præstationsduelige centercivilisation. Denne type identitetsformulering var ganske vist indtil katastrofen i 1864 slet ikke enerådende i Danmark. Man havde stadig en konkurrerende, »statslig« danskhed, hvis empiriske basis udgjordes af Helstaten med dens multietniske sammensætning. Men med den stadig mere aggressive kulturelle modstilling af det »tyske« Holsten og danskheden blev det tiltagende umuligt at opretholde en sådan statspatriotisme. Og da staten viste sig militært aldeles ude af stand til at forsvare idéens fysiske udformning – Helstaten – var vejen banet for en dominerende identitetsforståelse af minoritetstypen. Danmarks historie fra 1848 til 1866 er i al sin pinagtighed et ek-

semplarisk stykke mentalitetshistorie,¹⁰ som til fulde viser spillet mellem selvopfattelse, realitetssans (eller mangel på samme) og politiske beslutninger. Men ikke alene det udenrigspolitiske spil og de folkeretligt ganske tvivlsomme foranstaltninger over for Holsten illustrerer, hvor meget identitetsforståelsen betyder. Også de strengt indenrigske forviklinger finder sted på baggrund af en identitetsforståelse, som bliver stadig mere aggressivt antipolitisk. Det anses allerede på dette tidspunkt blandt danskhedens forkæmpere for at være suspekt at drive politik som interessekamp.

Det nydannede demokrati drømmer om at tale med én stemme, og den politiske diskussion drejer sig i høj grad om at fastslå, hvem der skal lægge mund til denne stemme. Grundtvigs positive indstilling til krigen og hans tilsvarende skepsis over for demokratiet peger begge i denne retning.¹¹ Folket burde ideelt kunne enes, både internt og over for ydre fjender. Samtalen burde tjene til at fremdrage denne enighed, og krigen til at afgrænse det folk, som skulle kunne nå til en sådan enighed, »denne hjemmegjorte nordiske Dan-nelse«,¹² som stod i voldsom kontrast til tysk-heden: »Tysk sprog og tyske bøger har gjort os endnu mere skade end tyske våben og soldater«,¹³ som Grundtvig mente.

Identitetsudbredelse

Alt dette blev kommunikeret til de opvoksende generationer i de stadig mere udbredte skoler og højskoler under forskellige former, men navnlig i form af historieundervisning. Sidste halvdel af det 19. årh. var i Danmark

som andetsteds masseuddannelsens og massemediernes første storhedstid. Den fundamentalt agrare definition på danskhed, som navnlig Grundtvig havde udformet, kom til at udgøre den bagage, de danske bønderbørn tog med sig til byerne under de første store urbaniseringsbølger.

Det var intet under, at danskheden omkring århundredeskiftet kom i konflikt med arbejderbevægelsen,¹⁴ hvis forkæmpere – som i sin tid Voltaire – hævdede, at man kun havde et fædreland, hvis man befandt sig godt der. Og det var heller intet under, at nazismen lidt senere ikke fremstod som lige forkastelig for alle grundtvigianere. Henrik S. Nissens veldokumenterede og ligevægtige gennemgang af de grundtvigianske højskolars kvaler med nationalsocialismen¹⁵ burde være pligtlæsning ved danske uddannelsesinstitutioner. Den viser nemlig – så det gør *ondt* – hvordan de antipolitiske elementer i en national identitet af den type, som efterhånden var næsten enerådende i Danmark, kun ved et kunstgreb og en viljesakt lod sig afgrænse fra egentligt fascistiske »folke«-ideologier. Den danske folkeligheds utopi afgrænsedes således fra den realiserede tyske utopi på en næsten teknisk detalje vedrørende *midlerne*, ikke på en uenighed om målene. De (fleste af de) danske højskolefolk mente, at utopien lå på frivillighedens vej og ikke på tvangens og disciplinens:

»Mine ord om Grundtvig og Nazisme var iøvrigt omtrent disse: Der er et Lighedspunkt imellem Grundtvig og Hitler. Dette: det nationale – Byrd, Blod, Væsen, Stamme – er det naturgivne Grundlag for Folkesamfundet, Riget. Men dermed hører Ligheden ogsaa op. Thi Nazismen giver det folkelige Form i en Magts- og Tvangsstat, der tilsidesætter den enkeltes Frihed og Ret, og som kræver og haandhæver en *ydre* Lydighed og Pligt i over-

10. Sml. Lorenz Rerup: Folkestyre og danskhed. Massensocialisme og politik 1848–1866 (*Dansk Identitetshistorie* 3, s. 337–442).

11. Sml. Flemming Lundgreen-Nielsen: Grundtvig og danskhed (*Dansk Identitetshistorie* 3, s. 9–187).

12. Sst. s. 76.

13. Citeret i Povl Bagge: Nationalisme, antinationalisme og nationalfølelse (*Dansk Identitetshistorie* 3, s. 445).

14. Sml. Niels Finn Christiansen: Socialismen og fædrelandet. Arbejderbevægelsen mellem internationalisme og national stolthed 1871–1940 (*Dansk Identitetshistorie* 3, s. 512–572).

15. Folkelighed og frihed 1933. Grundtvigianernes reaktion på modernisering, krise og nazisme (*Dansk Identitetshistorie* 3, s. 587–673).

ensstemmelse med tysk Væsen og historisk Tradition [...] Dansk Folkelighed bygger derimod paa Friheden som Forudsætning for den enkeltes og Folkelivets Udfoldelse og Skabelsen af den indre Lydighed, Pligt- og Ansvarsfølelse overfor Folkeløsskabet ...«. ¹⁶

Med vores udsigtspunkt her efter endnu en totalitær magts sammenbrud forekommer det fortræffelige ved den indre lydighed frem for den ydre ikke aldeles indiskutabelt. Vi har efterhånden lært at mistro dem, der ikke vil lade os have vores indre i fred. Men det forekommer mig, at vi er tilbøjelige til at friholde netop den nationale identitet fra denne politiske mistænksomhed. Vi tror tilsyneladende ikke længere, at danskhed *defineres* politisk, men kun at den giver sig politiske *udslag*. I dét stykke har antipolitikken stort set vundet.

Identitetsbeskrivelse

Det antipolitiske og konsensuelle ved kollektive identiteter bekræftes indirekte af den form, *Den nordiske verden* har fået. Værket er præget af et helt systematisk fravær af såvel politik som andre arenaer for konflikt. Man kan naturligvis forklare dette på en ganske ligefrem måde: Hvis først man var begyndt at skrive om politisk konflikt i Norden, ville man hurtigt få fyldt to bind uden at have skrevet en linie om noget som helst andet. Det er således et helt legitimt valg at skrive om alt det andet i stedet for. Men det er tankevækkende, så meget værket nedprioriterer også andre former for uenighed eller bare differens. Der er således slet ingen *byer* i den nordiske verden i dette billede, men kun *land*. Bondeland, fiskerland, jagtland, nomadeland, sæterland. Set i lyset af *Dansk Identitetshistorie* bliver dette valg højideologisk. De skandinaviske byer – Bergen og Stockholm såvel som København osv. – var jo længe i vidt omfang tysktalende. Men hvor *Dansk Identitetshistorie* vælger at vise, hvordan det tyske sprog indgik i den danske kultur (og hvordan det blev

ekskommunikeret), dér vælger *Den nordiske verden* altså at lade, som om det ikke eksisterede.

Det betyder, at man får et billede af en nordisk verden, der minder noget om Grundtvigs »hjemmegjorte Dannelse«, og hvis kerne og tyngdepunkt akkurat som hos ham ligger så yderligt som – på Island. Valget af en identitetsbærende enhed som »Norden« er naturligvis *a priori* betinget af netop forrige århundredes danske (og i Norden især norske) nationalitetstænkning. Og udgangspunktet i bondesamfundet og vikingetiden ville da også forekomme aldeles velkendt, dersom det drejede sig om en ikke-problematiserende, post-grundtvigiansk beskrivelse af »Den danske identitet«. Valget af fokus er altså klassisk, mens emnet – Norden – derimod er mindre sædvanligt. Det ser man af de mange overraskende oplysninger, der faktisk er i værket.

I modsætning til Grundtvigs opfattelse optræder kristendommen ikke i *Den nordiske verden* som særlig nordisk. De grufulde beskrivelser af de protestantiske magthaveres indblanding i den enkeltes indre ¹⁷ udgør et af de punkter, hvor man aner en alvorlig konflikt. Katekismusprøver og præster på hjemmebesøg for at tjekke den korrekte tro udgør en regelret totalitær figur af velmenende men derfor ikke mindre undertrykkende aftapning. Det er i det hele tankevækkende, hvordan protestantismens »folkelighed« netop i Norden har forbundet sig med statsmagten i en pædagogisk indsats til folkets bedste og med en vidtstrakt kolonisering af privatlivet til følge.

Andre – og uventede – brudflader dukker op, netop fordi udgangspunktet er landligt og etnografisk. Brit Berggreen skriver præcist og interessant om den afgrundsdybe forskel mellem livsbetingelser, erfaringer, dagligdag og samfundsorden i henholdsvis Sommer-Norden og Vinter-Norden. ¹⁸ I Vinter-Norden er vinteren det sikre, mens sommeren kan slå

16. G. Damgaard Nielsen, *Højskolebladet* 14. dec. 1934. Citeret i Nissen, sst. s. 668, forf.s understregning.

17. Fortræffeligt udredt af Loftur Guttormsson: Huset (*Den nordiske verden* 2, s. 167–201).

18. Brit Berggreen: Sommer-Norden og Vinter-Norden (*Den nordiske verden* 1, s. 193–199).

fejl. Her venter man på slædeføre for at komme omkring, og her er sæterdrift grundlaget for overlevelse ved landbruget. Sæterdrift er ikke bare en teknisk foranstaltning, hvor køerne sendes på græs oppe i fjeldene om sommeren. Det er også en omfattende social organisationsform, som adskiller sig grundlæggende fra hvad man finder blandt de bofaste agerbrugere i Sommer-Norden. I Sommer-Norden er der sommer hvert år men ikke altid vinter. Her sejler og kører man – men især bliver man hjemme. Hjemme ved de brede agre midt i samfundet, med naboer og myndigheder, kirke og stat, markskel, smålighed og ordnede forhold. Her sover kvinderne ikke alene i hytter langt fra præstens overvågende blik, som de gør på sæteren. Der er så at sige en verden til forskel. Ud fra dét perspektiv findes der ikke én men flere nordiske verdener, selv når byerne ikke regnes med.

Men så vidt går man nu ikke i *Den nordiske verden*, selv om dens stil er markant mere dristig, end tilfældet er i *Dansk Identitetshistorie*. Den har faktisk alle muligheder for at blive en rigtig folkebog med sin letløbende prosa og sine uforfærdede konklusioner. En del af uforfærdetheden skyldes ganske åbenbart det strategiske perspektiv. Her fortælles om det, der er landligt og nordisk uden smålig skelen til, om det monstro findes ganske magen til andre steder, som fx. tilfældet er med Janteloven, bønderes sovevaner, synet på tid og skæbne, på blodfejde eller på giftermål i kirke eller seng. Men selve tilgangen til stoffet er også præget af en strukturel, antropologisk farvet synsmåde til forskel fra en mere klassisk historisk kildefremstilling. Det gælder både de mere fortolkende afsnit og de gedigent – og underholdende – oplysende om fx. retsprincipper i fejdesamfundet,¹⁹ turisme og naturkærlighed²⁰ eller udredningen af forrige århundredes konstruktion af begrebet om de nordiske sprog.²¹

19. Sml. Ole Fenger: Magten (*Den nordiske verden* 2, s. 117–163).

20. Sml. Orvar Löfgren: Landskabet (*Den nordiske verden* 1, s. 109–190).

21. Sml. Preben Meulengracht Sørensen: Sprogene i Norden (*Den nordiske verden* 2, s. 79–102).

Identitetsspørgsmål

Artiklen om de nordiske sprog er det nærmeste, man kommer en bro mellem de to værker. Meulengracht fortæller levende og veldokumenteret om den udvikling af en ideologisk »nordiskhed«, som førte til sprogrenseri og arkaismer i færøsk, islandsk og nynorsk sprog – og som altså på trods af sine erklærede skandinavistiske hensigter nedbrød den gensidige forståelighed mellem de nordiske befolkninger.

Den anden ende af sådan en bro kunne, metodisk set, være Povl Bagges artikel om nationalistisk og antinationalistisk opinion omkring 1900.²² Trods en hel række indledende forbehold viger Bagge ikke tilbage fra at generalisere ud fra sit materiale. Det er således Bagge, der formulerer en af de aller mest centrale, principielle indvendinger, man kan have over for forestillingen om national identitet: »Konservative som Heiberg og Martensen kender tilsyneladende (...) lige så lidt som den folkelige Grundtvig eller den liberale Høffding andre mellemed mellem individet og menneskeheden end den udifferentierede nationalitet.«²³

Dermed peger Bagge ikke kun på et teoretisk problem ved kollektive identiteter, men også på den væsentligste strategi ved opbygningen af sådanne i praksis.

Den nationale identitet er ikke bare resultatet af et »fravær af differentiering«. Den er ligefrem resultatet af en aktiv »udifferentiering«, både på det politiske niveau, hvor interessemodsatningers legitimitet bestrides, og på det kulturelle niveau, hvor empiriske forskelle betvivles, minimeres eller negligeres. Det er denne *udifferentieringsproces*, man kan følge på nært hold i *Dansk Identitetshistorie*.

Og det er resultaterne af denne proces, vi lever med i dag, når vi tror, at det er »Danmark« vi elsker og længes tilbage til i det fremmede. Når sandheden er den, at vore følelser drejer sig om smagen af jordbær til lugten af støv og nyslået græs i skyggen af kastanietræet en sommerdag, da vi var fire år.

22. *Dansk Identitetshistorie* 3, s. 443–467.

23. Sst. 3, s. 464.

Eller om lugten af petroleumsovne, kaffe, barbersalon og en mand med cigar en kølig efterårsmorgen på Nørrebrogade. Alle mennesker har et hjemsted. Men det kræver hårdt og

langvarigt arbejde at bygge det om til et fædreland.

Bastia, Corsica, 2. oktober 1992